

1. 70

4.

Лист. с. черн. 1917

КНИЖКИ ПАМ'ЯТІ НАСТІ ГРІНЧЕНКО

№ 4.

ЯКОЇ НАМ
ТРЕБА ШКОЛИ.

Написав Б. Грінченко.

Вид. М. Грінченко.

179-21/19 50
Вар.

06 90
Книжки пам'яті Насті Грінченко.

№ 4.

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

~~12.454.~~

ЯКОЇ НАМ ТРЕБА ШКОЛИ.

~~21.170.~~

Написав Б. ГРІНЧЕНКО.

Вид. М. Грінченко.

434 (244)

Третє видання.

Львівська державна
наукова бібліотека

№

6959

Київ, 1912.

Друкарня 1-ої Київськ. Друкарськ. Спілки. Трьохсвятит. 5.

Якої нам треба школи.

I.

Давно вже тямущі люде кажуть, що як учити дитину, то треба, щоб наука була тією мовою, якою дитина говорить змалку. Так кажуть і педагоги, люде, що добре тямлять науку про те, як треба доводити до розуму дитину.

Чому ж то так?

Коли вчити дитину нерідною мовою, то дитині треба спершу вивчити ту чужу мову, щоб добре розуміти науку. Зразу, значить, дитині треба робити два діла: і вчитися читати, писати та щитати, і вивчати чужу мову. Уже через це одно завжди краще, щоб до науки вживати рідну мову. Та на сьому ще не край.

Як би в науці була своя мова, то весь час дитина вживала б на те, щоб набіратися знаннів наукових; а як дитині треба ще й чужої мови вчитися, то вже їй дуже мало буде часу, щоб добувати ті знання. Через те та дитина, яка вчиться чужою мовою, завжди менше знатиме, ніж та, що має науку мовою своєю.

Звісно, багаті люде, що мають спромогу довго вчити свої діти, вивчають їх так, що вони часом путяще тямлять і чужомовні книги. Але робочий чоловік не може так довго вчитися: у його й грошей на те нема, та й

діти його завсігди в роботі. У багатих людей дітям одна робота: наука; а в бідних зовсім инакше. Візьмімо хоч селянина. Тільки дівчина хоч трошки підросла,—вже вона нянька, або гуси чи телята пасе. А хлопець хіба не з самого малку все то в пастухах, то в погоничах, то на иншій роботі? Через те дітям робочих людей на науку зостається дуже мало часу, вона в їх коротка. Значить треба зробити так, щоб за коротку науку така дитина могла яко мога більше навчитись. Отут і стає на перешкоді чужомовна наука, бо більшу частину часу дитина повинна витрачати на чужі слова, а не на знання. Тим то чужомовна наука не дуже дошкуляє багатих людей, а робочим людям вона непридатна: *робочим людям треба науки рідною мовою, бо тільки нею можна всього найшвидче навчитися.*

Через те, що багатий чоловік довго вчиться по всяких школах—у нижчій, у середній та в вищій,—через те він уже в школі добуває собі стільки знаннів, скільки треба, щоб зробитися освіченим чоловіком. Робочий же чоловік школу має коротеньку і через саму школу освіченим чоловіком зробитися не може. Коли він хоче знати більше, то вже йому доводиться самотужки вчитися, читаючи книги. Коли ж ті книги чужомовні, то дуже важко йому буде добувати собі з їх знання. Бо хоч і вчився він у школі, та чужої мови за короткий час не вивчиш, через те і розуміє такий чоловік чужомовну книгу погано, а часом то й зовсім не розуміє. Значить і знаннів собі з таких книг він здобути не може і зостається й довіку таким нетямущим, як і був. А як кому й пощас-

тять дечого навчитися з тих книг, освітитися, то на це доводиться йому витратити стільки часу, положити стільки праці, що такою працею міг би він собі вдсятеро більше розуму добути, як би вчився й читав своєю мовою. Робочому чоловікові й так завсідги трудно добути собі освіту, а через чужу мову стає воно ще трудніше,—тим то серед робочих людей тільки кому-не-кому пощастить засягти тієї освіти.

Що цьому правда, те ми бачимо й у себе. У нас по школах учать не нашою рідною українською мовою, а московською (чи, як иноді її в нас по селах звуть,—панською). Дитині дуже тяжко вчитися, і вона мало чого навчається і скоро забуває те, що й вивчила. Часом буває така біда, що й читати забуває. Та як же б воно инакше й було? За чужою мовою поспіє дитина вхопити тільки крихточку знаннів. Треба б, щоб після школи дитина читала добрі книги та до тієї крихточки ще нового знання докладала,—дак тут знов горе: московської мови дитина не могла доладу навчитися, а книги, які їй доводиться читати, всі по московському. Дивиться в книгу хлопець або дівчина, через десяте п'яте розбірає, а більше так, що й ні. Трудно розуміти—нема охоти й читати,—нудно. Так і покине дитина книгу. А як не читає чоловік, не вчиться далі, то забуває й те, що знав, і так темним і вмірає.

Друге те, що звичайно всяка наука дитячій голові важка. А тут іще як почати задурювати дитині голову сією чужою мовою, то дитина й зовсім очманіє. І через те ми й бачимо, що дуже часто, після науки чужою мо-

вою, дитина хоч так-сяк і навчиться читання-писання, а розуму в неї в голові не то не прибуде, а часом і той, що є, заморочиться. Бо наш розум так, як і наше тіло: як робити через силу, то пропаде й сила. Як через силу товкмачити в голову і науку, і чужу мову, то й памороки голові заб'еш.

І справді ми бачимо таку річ, що завжди діти, що вчаться своєю рідною мовою, розумніші, більше в їх хисту й думкою вони моторніші, ніж ті, кому затуркують голову мовою чужою. З чужомовної науки дитина дуже часто стає якоюсь недотепною, важкою на думку.

Тепер же що воно буде, як увесь народ огак завжди навчати чужою мовою? Сей народ ніколи не буде такий навчений, ніколи не буде стільки знати, скільки знатиме народ, що має школу з рідною мовою. А як народ менше навчений, менше знає, то йому трудніше й на світі прожити,—так саме, як і кожному окремому чоловікові. Інші народи вже багато придбають собі добра—і в коморю, і в голову—а сей народ усе застається позаду, все живе бідно й погано, ніяких гарних порядків не може в себе завести, не може допущення ладу собі дати.

Хиба ж ми не бачимо сього й на нашому українському народові? Народи по інших державах давно вже позаводили в себе добрі порядки, а в нас вони хиба добрі? Інші народи живуть у достатках, а ми бідуємо. Інші народи зазнають добра і втіхи, кохаючись у науці, в просвіті, у всяких умілостях (искусствах), а в нас найчастіша втіха—чарка. Звісно, ця біда залежить не тільки від поганої школи, а

ще й од усяких інших справ, та все ж дуже тому лихові допомагає те, що ми темні, не знаємо, куди треба йти та що саме треба робити, щоб завести в себе гарне, розумне й любе серцеві життя. А темні через те, що в нас наука поганенька, та й тієї поганенької ми не тямимо, бо вона чужою мовою.

Та й не саме тільки це лихо у нас.

Ми всі знаємо, як тепер буває, що як навчитися дитина в школі перекручувати свою мову по московському, то зараз уже й задереноса: і батько в його дурний, і мати нетямуща, і сестри та брати недоумки, і начхати йому на сільське товариство, бо всі вони неuki. Він через школу так уже навчився думати, що освічений, учений чоловік може бути тільки з московською (чи то: з панською) мовою. Сам він тієї освіти має так багато, як кіт наплакав, і московської мови не знає, а тільки калячить мову, мішаючи московську з українською, та він того не помічає. Він думає, що він дуже став розумний уже через те, що замісто як говорить *как*, а от батько, мати та інші селяне того не вміють, то вже він на їх поглядає згорда: він уже на панську лінію переходить, а вони — мужлаї! Отак і починається в сем'ї розладдя, сварка, — ми це раз-у-раз бачимо по селах. Хіба ж воно гарно? У сем'ї треба ладу та любови, а ся чужомовна наука призводить до безладдя та до сварки. Звісно, часом буває, що вивчений син і не величається, і не свариться з сем'єю, та се буває рідко.

Такого розладдя через неоднакову мову не буде по сем'ях тоді, як школа вчитиме рідною мовою: тоді і школяр, і сем'я говорити-

муть однією мовою, то й не буде такий школяр у сем'ї й на селі одрізаною від хліба скибою. Тоді він не гордуватиме селом, а як що добре вивчив і знає щось, то не величатиметься так своєю наукою, а допомагатиме нею тих, які її не мають.

Усе, що тут розкажується, давно вже відомо серед інших, освіченіших за нас народів. Там давно вже зрозуміли, яка біда буває з чужомовною наукою, і через те позаводили в себе так, що дитина завсїгда вчиться своєю рідною мовою, тією, якою вона говорить дома. Так саме треба зробити й у нас. Треба, щоб по наших школах учено нашою рідною українською мовою, тією, якою наші діти говорять у своїй хаті з батьком-матіррю. Треба, щоб українською ж мовою були й книжки до науки, та не до самої шкільної науки, а щоб усякі наукові книги були нашою мовою, щоб кожен і маловчений чоловік легко їх розумів і міг придбати з їх собі яко мога більшої користі.

Про це вже давно розумніші люди у нас клопочуться. Про це не одного разу, а багато разів постановляли всякі українські земства й городські думи; про це говорили самі вчителі на своїх з'їздах та по вчительських семінаріях; про це постановляли освічені люди на всяких зборах, а останніми часами про це загомоніли й селяне: раз-у-раз доводиться читати по газетах (у „Хліборобі“, у „Рідному Краї“, в „Громадській Думці“, в „Полтавщині“ в „Раді“ та по інших), як та або ся сільська громада списала „приговора“, а в йому, проміж иншим, вимагає, щоб школа в нас була рідною мовою; часом і просто селяне збираються та гуртом і

пишуть листа до якої газети, що їм треба школи з рідною українською мовою. Уже й робочі люди починають потроху розуміти, як дуже цього треба.

Як заведеться така школа, то нашим дітям буде дуже легко вчитися, а наші діти пам'яткі і добре до науки беркі. А читаючи потім добрі книги й газети зрозумілою рідною мовою, вони добудуть собі таких знаннів, такої освіти, що вже знатимуть добре, як собі гарний лад дати і такий порядок у себе завести, щоб народові легко й щасливо жилося.

II.

Це все добре,—скаже хто небудь,—та є тут одна біда. Треба ж нам знати закони, під якими живемо, розуміти, що до нас говорять у суді, по всяких канцеляріях, по земствах, а воно ж скрізь там говорять по московському та так же саме і закони, і всі офіційальні папери пишуться. Тепер хоч чоловік і не дуже тієї мови навчився в школі, та може хоч яке десяте слово второпає, а тоді, як буде українська школа, то він і того не розбере. Тільки одна морока буде; та не сама морока, а ще й шкода. Раз те, що тоді люди завсігди можуть зробити щось проти закону та й підпасти під кару; а друге—не знаючи свого права, не можуть вони його й оборонити.

Все це правда, та тільки що нас ця правда мало зачіпає.

Можно зробити так, що не то ніякої мороки й шкоди не буде, а ще й куди легше

буде робочим людям і з законами, і з канцеляріями, і з судами. І в інших народів, по інших державах уже це й зроблено.

Роздумаймося про це діло.

Поперед усього треба ось про що спитатися: а тепер же, як школа в нас московська, то люде ті закони розуміють? Дайте навченому в сільській школі чоловікові „Сводъ Законовъ“, то він там хиба десяте слово розуміє і через те не може розказати, що в тому законі писано й до чого. Так саме і в суді: кожному звісно, що навіть учений у школі часом мало розбірає те, що говорять судді, прокурор, адвокат, а про неписьменних нема вже що й казати. І раз-у-раз так буває з нашими людьми, що чоловіка судять і засудять, а він до-ладу не знає що й за що, знає тільки, що присудили сидіти чи платити, та й годі,—і все через те тільки, що він не розуміє тієї мови, якою пишуть і говорять до його в суді. Так саме й по всяких урядових інституціях (правительственныхъ учрежденіяхъ), по всяких писарнях,—чи багато наш чоловік розбірає, як йому там щось говорять або пишуть?

Ні, воно й тепер, і з московською школою, дуже тяжко людям з тими урядовими справами через незрозумілу мову. І нічого тут школа не допоможе, бо ніколи не може народня школа так навчити свого школяра чужої мови, щоб він ту мову добре розумів для всяких справ; учитися ж по вищих школах у нашого робочого чоловіка нема поки ні часу, ні спромоги; та коли б навіть і можно було всьому народові переходити через гімназії та університети, то й тоді се зовсім неспроможна річ,

щоб увесь народ перевчався на іншу мову. Ні, це діло треба впорядкувати зовсім инакше, дешевшим коштом.

Оця біда з законами та всякими урядовими інституціями є не в самих нас,—вона була (а подекуди то й досі є) по всіх тих державах, де живе не один народ, а багато народів з усякими мовами. Усі люде на світі поділяються на окремі народи, породи людські, чи як їх звуть по латинському *нації, національності*. Кожен народ, кожна національність говорить по своєму, своєю мовою, і найбільше національності і відрізняються проміж себе мовами. От, у Європі, у тій частині землі, де й ми живемо, є такі найголовніші національності: англійці, французи, німці, еспанці, португали, італійці, данці, шведи, норвеги, греки, турки, болгаре, серби, поляки, ми—українці, москалі, чехи, финни, татари, жида, грузини, вірмени та інші. А не кожна національність має свою державу (царство), частіше буває так, що в одній державі живе скільки національностей. Тоді вже там одна національність звичайно якось бере гору, і її мова вважається за державну, її вживають по школах та по урядових інституціях (правительственныхъ учрежденіяхъ).

Ось, наприклад, у нашої сусідки Австрії: в цій державі живе вісім народів: німці, чехи, українці, поляки, словенці, італійці, сербо-хорвати та румини. Найбільший людьми там народ німці та й сама держава була здавна німецькою. Через те німецька мова стала там державною, і був такий час, коли німці дуже натискали на інші австрійські народи, щоб усіх їх знімати.

Звісно, се дуже недобре було для інших народів. Раз, що через те всі не німецькі народи в Австрії не могли придбати собі освіти і не могли добре порядкувати своїми справами; а друге: з якої речі хтось мене буде силувати, щоб я говорив і писав не своєю рідною мовою, а чужою? Мое право вживати скрізь мою рідну мову, і ніхто цього права в мене віднімати не може.

Тим то всі австрійські недержавні народи дуже змагалися проти такого понімчення, і як стали заводитися в Австрії кращі порядки, то помалу-малу скасовано й понімчення. З року 1867-го заведено в Австрії конституцію, а в її записано, що кожен народ має право вживати свою мову, на рівному праві з іншими народами,—в школах і в усіх урядових, судових та громадських справах та інституціях. Оттоді вже порядок з мовами перемінився: закони стали писатися не по німецькому тільки, а викладаються вони й усіма іншими мовами, між їми—і нашою українською, бо в Австрії, в країнах Галичині та Буковині, живе три з половиною мільйони чоловіка й нашого народу. Так саме в суді й по всяких урядових інституціях повинні урядовці (чиновники) й судді говорити й писати до чоловіка такою мовою, якою він сам говорить, яка йому рідна. Через це кожному австрійському народові є велика полегкість і в науці, і в усіх його урядових і громадських справах.

Звісно, не зовсім воно ще влаштувалося й там, бо й досі трапляється, що один народ часом хоче напосістися на другий та його національні права понехтувати; але се тільки

через те, що австрійські народи ще не поділені проміж себе так, щоб кожен на своїй землі сам собі порядок давав, а як кожному народові дадуть автономію (право самому собі на своїй землі лад і порядок давати), то всі ті сварки повинні втихомиритися.

Зовсім добре впорядковано справу з національностями й мовами у сумежній з Австрією державі—в Швейцарії. Там теж живе не один народ, а три: французи, німці та італійці. Держава поділена на країни, звуться вони *кантонами*, і кожен кантон із своїми справами порядкується сам собі. Який народ у кантоні живе, такою мовою вчать там по всіх школах, такої вживають по судах та інших урядових та громадських інституціях. Через те там ні один народ другому ніякого клопоту не робить, нема там національних суперечок, і живуть ті три народи проміж себе в злагоді. І народ там через гарні школи дуже освічений і легко справляється в усяких урядових та громадських інституціях.

Отак залагоджено цю справу там, де вже люде добилися до кращих порядків. У тих державах люде вже зрозуміли, що весь громадський і державний лад треба так упорядкувати, щоб усьому народові яко мога легше й зручніше жилося. Бо й справді ж треба роздуматися—що за для чого є: чи люде для закону, чи закон для людей? Чи люде для суду та всяких „казенних“ канцелярій, чи вони для людей? Звісна річ, що і закони, і школи, і суд, і урядові писарні—все це для людей, а не люде для їх, то значить усе це так і треба впорядкувати, щоб як лучче було для людей,

щоб усе це яко мога більше задовольняло їх потреби. А серед цих потреб дуже важна є та потреба, щоб розуміти закон і тих хюдей та ті інституції, які завідують урядовими та громадськими справами; значить і треба, щоб у всьому тому була рідна мова того народу, за для якого все те заведено і який усе те оплачує й держить своїми, заробленими тяжкою працею грішми.

Тепер уже вам зрозуміло, як треба зробити, щоб не було нашому народові мороки з законами, судами, земствами та офіціальними писарнями. Воно вже дещо й пробувано робити навіть для нашого вкраїнського народу. Як року 1861-го випущено на волю панських людей-кріпаків, то видано закон для їх: „Положення о крестьянахъ“. Дак тоді з царського дозволу український письменник П. Куліш переклав на нашу мову маніфест про волю кріпакам і те „Положення о крестьянахъ“; та тільки що якісь начальники схотіли, щоб там инакше деякі слова поперекладати, а Куліш не згодився, то так той переклад і зостався не друкований *). Тоді ж дехто з губернаторів, наприклад київський губернатор Гессе, випускав деякі свої накази двома мовами: державною московською і вкраїнською. Та скоро після того стали наше слово забороняти і більше вже ніхто того не робив. Одначе все ж видрукували люде три книжки, які перекладали й поясняли судові закони і закони про службу в війську, а саме такі книжки: „Про

*) Його оповіщено друком тільки 1905 р. у 2-й та в 3-й книзі журналу „Кіевская Старина“.

кари, до яких присуджують мирові судді“ (у Києві, року 1876-го), „Короткий виклад із устава 20 ноября 1864“ Я. Блонського (у Катеринославі, 1866) та „Як тепер одбуватиметься воєнна служба“ Троцького (у Києві, 1875). А потім, з року 1876, заборонено вже й таке друкувати. Тепер справа знов переміняється і починаючи з року 1906-го друкуються раз-у-раз усі маніфести, урядові накази й закони перекладом по українському. То треба, щоб закони, які матимуть силу на далі, також поперекладувано на нашу мову,—от тоді люде будуть закони розуміти і знатимуть як їм треба робити, щоб тих законів додержувати.

Окріче сього, треба, щоб скрізь, де наш чоловік має з урядовими чи громадськими інституціями діло, скрізь до його говорили і для його писали його українською мовою—скрізь, починаючи з волости і геть вище аж куди треба. Як се зробиться, то не буде нашому народові ніякої мороки ні з законами, ні з судами, ні з урядовими писарнями.

Буде тоді так; що рідна школа легко й швидко навчатиме наші діти, а потім вони ще й далі вчитимуться з усяких наукових книжок, писаних нашою мовою; а всякі громадські й урядові справи умітимуть вони краще впорядкувати, ніж тепер, бо раз що сами будуть розумніші, освіченіші, а друге—незрозуміла мова не буде їм перешкожати тямити ті справи.

III.

— Так то воно так,—скаже знов хто-небудь з читачів, прочитавши про те, що і в народ-

ніх школах, і в судах, і в урядових інституціях повинна бути українська мова,—так то воно так,—та тільки й тут є біда. Адже вчать у школі, складають закони, судять, начальникують усе пани, а всі пани говорять по панському, по московському, і не вміють по нашому, по вкраїнському. Щоб уживати скрізь української мови, то треба їм попереду її навчитися, а де ж вони можуть се зробити? Адже на великі пани вчать по великих школах — по гімназіях, університетах, академіях,—а там скрізь наука відбувається не по вкраїнському, а по московському.

— Ну,—скажемо на те,—то нехай вона й там одбувається по вкраїнському.

— Еге,—відкажете,—де ж таки видано, щоб пани та вчилися мужицькою мовою? У їх на те є панська.

— А що ж воно таке,—спитаю,—мова панська та мова мужицька? І через віщо у нас люде на селі звуть часом московську мову панською, а свою вкраїнську—мужицькою?

От коло нас, у Польщі, живе народ—поляки. Говорять вони по польському всі: і селяне, і городяне, і неписьменні люде, і освічені,—нема в їх ні панської мови, ні мужицької, а є тільки одна—польська. Підемо на захід сонця і за поляками стрінемо німців; і в їх так саме і робітники й пани, і неосвічені люде, і освічені—всі говорять однією німецькою мовою і нічого вони не знають про панську та мужицьку мови. Підемо далі і те саме побачимо у французів, італійців та в інших народів: скрізь у кожного народу є своя мова і тією мовою говорить увесь народ: і просто-

люди, і освічені люди. Звичайно, що освічений чоловік буде говорити трохи одміннішою мовою від неосвіченого, але се через те, що він, учившись, багато знає таких річей і таких слів, яких невчений не знає; та все ж це одна буде мова і в його, і в сільського хлібороба, хоч би й неписьменного. Бо кожна національність (людська порода) має свою рідну мову, і тією мовою говорять усі люди, що до тієї національності належать, хто б вони ні були.

Тільки на нашій Україні так чудно сталося, що робочий народ говорить однією мовою—українською, а освічені люди іншою—московською. Виходить якась дурниця: люди однієї породи, однієї національності, а говорять двома мовами і здається, наче то дві національності. Як же воно так зробилося?

Колись у старовину у нас на Україні, так саме, як і по інших землях, усі люди—і князі з панами, і городяне з селянами, і освічені люди з неосвіченими—всі говорили однією мовою—українською. Тоді ще ми мали свою державу. Та далі почалося лихоліття: напалися на нас татари, тоді повернула нас до своєї держави Литва, а нарешті і Литву, і нас підгорнула під себе Польща. Отоді то наші освічені люди (а тоді освіченими були найбільше пани) всі перекинулися до поляків та й почали говорити по польському. Отоді українська мова стала зватися мужицькою, а польська—панською. Тяжко було жити нашому народові під тими споляченими та польськими панами, і року 1648-го українські козаки, вкупі з усім нашим народом, за приводом гетьмана Богдана Хмельницького, повстали проти

польсько-панського панування та й повигонали з своєї землі геть усе те панство. Року 1654-го Богдан Хмельницький, за згодою козацької ради, пристав під руку московського царя. Українською мовою говорили тоді всі, нею писалися у нас закони, урядові (правительственные) папери, нею говорили в суді, по всіх урядових інституціях, нею учено в школах і в нижчих, і в середніх, і в вищій—академії. Панів тоді на нашій землі не було. Але була старшина козацька—сотники, полковники та інші начальники—звичайно багатчі та й освіченіші, ученіші. Вони почали займати собі порожні, а згодом то вже й непорожні землі, все багатчали та багатчали і помалу вибилися таки на справжніх панів. Тим часом московський уряд покасував українські вольности; хто з козаків за їх оступався, того карав, а хто корився, того наділяв своєю ласкою й землями. Багатчі козаки, що вибилися вже на панське становище, почали кидати думку про волю й добро свого краю та й ставали покірними слугами московському урядові. Нарешті цариця Катерина друга поробила таких покірних людей дворянами і віддала їм у кріпацтво мужиків.

Ці новороблені дворяне були ще вчора такі самі, як і весь инший народ, а тепер уже треба їм було показувати, що вони не те, а щось вище; треба було одрізнитися чим можна од усього народу. Сього їм треба було на те, щоб народ забув, що вони з його ж, щоб народ зразу бачив, що він—мужик, а то пани, і тим панам мужик повинен коритися. От і почали відрізнятися яко мога дужче—і

одсжею, і звичаями, і мовою, найбільше мовою. Це було й вигодно, бо уряд (правительство) був ласкавий до тих, хто переймав московську мову, такому чоловікові завсідги легше було добути собі яку панську службу, вилізти в великі начальники. А українську мову заборонювано: не дозволено друкувати нею книжок, повигонено її зо школи, з усіх урядових інституцій (правительственныхъ учреждений), що були на Вкраїні. І так саме, як колись українське панство переняло мову польську, так саме тепер сі новороблені пани пошилися в москалі та й заговорили по московському. І ото прийшов такий час, що нашу мову звідусіль вигнано, а наші освічені люде перевернулися на московських дворян, і зосталася тоді наша мова в устах у простого мужицтва та в бідного козацтва. Оттоді то вдруге вже зробилася українська мова мужицькою, а московська стала зватися панською—так саме, як колись звалася панською польська.

Таким робом і сталася та дивна річ, що люде на нашій землі не тільки поділилися на панів та на мужиків, а ще й на дві національності: мужики як з предкувіку були українцями, так ними й зосталися, а пани, за для свого панування, одкинулись од свого народу, передалися до московського і згорда позирали на мужика, взиваючи мужицькою, хамською ту мову, якою говорили їх діди й прадіди, люде луччі, за їх, бо вміли боротися за волю вкупі з усім народом.

Се річ дуже погана, коли освічені люде (або, як їх звуть,—інтелігенція) одбиваються мовою від свого народу. Ніякому народові не

можно жити без інтелігенції. Бо інтелігенція показує звичайно всьому народові добрий шлях, куди йому треба йти та що робити. Інтелігенція дбає про науку, про освіту, вияснює народові його права, показує йому шлях і способи, щоб дійти до кращого ладу,—одно слово—веде народ наперед. Це так по всьому світу діється, бо скрізь так, що інтелігенція однієї національності, однієї мови з усім народом. А в нас воно инакше, і через те наш бідолашний народ остався без своїх проводирів. Тим то він такий і темний, так мало знає про свої власні права й потреби.

Запобігти цьому лихові можна тільки одним способом: треба, щоб інтелігенція (освічені люде), яка живе на Україні, вернулася до свого народу, до своєї національності і говорила тією мовою, якою говорить народ. Нашого народу в Росії живе 25 мільйонів, а інтелігенції серед його жменька, то вже ж не тим мільйонам треба перевчатися для полегкості тієї жменьки, а нехай жменька перевчиться для полегкості й добра тих великих мільйонів,—йї се легше зробити. Та й вигідніше: народ без інтелігенції не може добре жити й розвиватися, але так саме й інтелігенція без народу—ніщо. Нехай же вони поєднаються, то буде в їх велика сила на всяке добре діло. Сим поєднанням сьогочасня інтелігенція хоч трохи спокутує той гріх, який зробили її предки, зрадивши свій народ.

На щастя ця справа вже почалася. Ще року 1798-го полтавець Іван Котляревський випустив друком першу книгу, писану простою українською мовою—*Енеїду*. З того часу серед

інтелігенції (освічених людей) перебуло багато таких людей, що тією ж мовою говорили в своїх писаннях про потреби робочих людей, як от Грицько Квітка, Тарас Шевченко, Марко Вовчок, Михайло Драгоманів та багато інших. Вони в своїх писаннях вияснили, проміж иншим, усе те, що й я тут кажу. І за їх приводом інтелігенція помалу почала вертатися до того народу, од якого відбилася була попереду. Тепер серед інтелігенції є вже багато таких людей, що й сами проміж себе говорять, і по книжках та по газетах пишуть народньою українською мовою і працюють за-для того, щоб допомогти робочому народові освітитися і розібрати—як та що йому треба робити, щоб допомогти своєму лихові.

Тепер уже ви бачите, що не тільки робочому народові треба, щоб по середніх та вищих школах наука була українською мовою, що цього хоче й добивається вже й краща частка інтелігенції—саме ті люде, які найбільше прихильні до робочого народу. А як се зробиться, то будуть тоді і вчителі, і судді, і всякі урядовці (чиновники), що вмітимуть української мови для свого діла в школі, в суді, чи в якій урядовій інституції (правительственномъ учрежденіи). А найголовніше, що коли всі школи у нас од нижчої до вищої будуть українські, то вони найшвидче поєднають інтелігенцію з робочим народом.

Минаються вже ті часи, коли освіта та наука були тільки панським ділом. Тепер уже до того йдеться, щоб не було лежнів, а кожен робив свою частку роботи і щоб у кожного залишався й час на освіту, на науку. То зна-

чить і школи так треба одна до одної пригнати, щоб кожен, вивчившись в нижчій школі, без ніякої перешкоди і окремої додаткової науки, міг переходити до середньої, а потім так саме й до вищої школи. А сього не можна буде зробити, коли в нижчій школі буде одна мова, а в середній та в вищій—інша.

Що це діло не так легко зробити, то це, звісно, правда. Та тільки ж робили це інші народи, то можемо зробити й ми. Та зробила вже це й частка нашого таки вкраїнського народу. Тут уже згадувано, що в Австрії живе частка нашого народу в Галичині та на Буковині. Дак там уже це діло зроблено: по нижчих школах учать українською мовою, є українські гімназії, а на двох університетах—у Львові та в Чернівцях—читають професори науку теж і вкраїнською мовою. То можна зробити це діло і в нас.

Звісно, зразу впорядкувати його не так то легко. Треба поскладати книги до науки, треба й самих учителів наготувати таких, щоб вони вміли вчити вкраїнською мовою. Найлегше це зробити з нижчою школою: там треба скласти для науки яких півдесятка книжок та й годі, та дещо з їх уже й готове є. Учителів сільських привчити до вкраїнської мови теж не дуже важко: всі вони живуть серед народу, мову його щодня чують, розуміють, а багато з їх то й добре говорять нею. За для їх треба видати українську граматику та хоч невеличкий словарь та зібрати їх улітку на якісь курси (дочасню науку) вкраїнської мови,—то вони за якийсь там рік любісінько вмітуть робити все, що треба. А для всіх нових учи-

телів треба позаводити учительські семінарії з українською мовою.

Значно важча справа з гімназіями, університетами та академіями. Тут уже є багато наук і до всякої науки й багато книжок. І книжки ті поскладати не так легко, як книжки для народньої школи. У кожній науці є багато термінів (назвищ) для всяких наукових річей і справ. Коли наука ведеться якоюсь мовою вже здавна, то там ті термини (назвища) вже поскладалися, і вчені люде знають, як по своєму те або це в науці назвати чи сказати. А в нас наука тільки починається, то всі ті термини треба або позичити в когось, або поскладати нові, а це справа дуже марудна й затяжна. А нам вона ще трудніша через те, що всі ці книги повинні писаті вчені люде, а вони ж у нас здебільшого ще не знають української мови. Та й учити по середніх та вищих школах трудніше і через те треба довшого часу, щоб набралось до гімназій учителів, а до університету професорів таких, щоб і науку добре тямили, і гарно могли її викладати по українському.

Тим то тут не можна зробити діла так швидко, як з народньою школою, а доведеться робити його помалу. Зараз же можна вимагати тільки ось чого: щоб по середніх школах яко мога швидче заведено науку української мови, українського письменства та історії українського народу; щоб такі саме науки заведено й на університеті та ще треба там і українського народознавства. А як якийсь час так побуде, то вже ми придбаємо чимало таких людей, що і науку, і українську мову

добре знатимуть і могли б і для гімназій, і для університетів і книги до науки поскладати, і самим бути учителями по гімназіях та професорами по університетах.

І ця справа вже й починається. Тямуші люди з усяких городів—з Києва, з Полтави, з Чернігова, з Одеси раз-у-раз вимагають, щоб оте все по гімназіях та університетах було заведено. Як у Києві року 1907-го студенти почали вимагати від університету українських кафедр, то зо всієї України почали приходити листи з привітаннями студентам та з вимаганням української науки по всіх школах. Листи були не від самої городської інтелігенції, але й од селян-хліборобів і від робітників. Під їми були тисячі підписів. Ті листи, друковані в газеті „Рада“, виразно показують, що вже приходить час, коли школа неминуче мусить зробитись українською. У Харькові професор Микола Сумцов зробив початок, оповістивши, що з осені 1907 р. читатиме в університеті українські лекції.

Початок є,—треба йти далі.

Нам треба зараз же української народної школи.

Нам треба зараз же науки української мови, історії українського письменства, історії українського народу і українського народознавства по гімназіях та університетах.

Драматичні писання Б. Грінченка.

Драми й комедії. Вид. 2-ге. Два томи. Ц. за том 85 к. Всі п'єси дозволено до вистав.

На новий шлях. Др. 5 дій. Дозв. до вист. 5 Іюня 1906 р., № 5216. („Правит. Вѣстн.“ 1906, № 141). Ц. 30 к.

Миротворці. Жарт на 1 дію. Вид. 2-ге. Дозв. до вист. 18 Іюня 1911 р. № 8557. К. 1910. Ц. 10 к.

Драми й Комедії.

Переклад під редакцією Б. Грінченка.

1. Ібсен Г. Підпори громадянства. Ком. на 4 дії, пер. М. Загірньої. Дозв. до вист. 16 мая 1907. № 5693. Ц. 30 к.
2. Ібсен Г. Ворог народів. Ком. 5 д. Пер. М. Загірньої. Дозв. до вист. 11 окт. 1907. № 10606. Ц. 30 к.
3. Ібсен Г. Примари. Драма. 3 д. Пер. М. Загірньої. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 13 нояб. 1907. № 16712.
4. Мірбо О. У золотих кайданах. Ком. 3 д. Пер. Б. Грінченка. Ц. 35 коп. Дозв. до вист. 7 янв. 1908. № 1864.
5. Метерлінк М. Монна Ванна. Др. 3 д. Пер. М. Загірньої. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 18 дек. 1907. № 1865.
6. Зудерман Г. У рідній сем'ї. Др. на 4 д. Пер. М. Загірньої. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 20 февр. 1908. № 1987. (Прав. Вѣстн. 16 марта 1908. № 62).
7. Ібсен Г. Нора. Др. 3 д. Пер. М. Загірньої. Ц. 30 к. Доз. до вист. 3 марта 1908. № 2659. (Прав. Вѣстн. 8 апр. 1908. № 80).
8. Ібсен Г. Гедда Габлер. Др. 4 д. Пер. Н. Грінченко. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 3 марта 1908 г. № 2651. (Прав. Вѣст. 8 апр. 1908. № 80).
9. Гауптман Г. Візник Геншель. Др. 5 д. Пер. Б. Грінченка. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 20 марта 1908. № 3117. (Прав. Вѣстн. 8 апр. 1908, № 80).
10. Шніцлер А. Забавки. Др. 3 дії. Ц. 30 коп. Пер. Б. Грінченка. Дозв. до вистав 28 іюля 1908, № 7014.
11. Шіллер Ф. Вільгельм Телль. Др. 4 д. Пер. Б. Грінченка. Ціна 30 коп. Дозв. до вистав 18 нояб. 1908, № 11048.
12. Ібсен Г. Жінка з моря. Др. 5 д. Пер. Н. Грінченко. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 13 сент. 1908, № 8355.
13. Гауптман Г. Перед сходом сонця. Др. 5 д. Пер. Б. Грінченка. Ц. 30 коп. Дозв. до вист. 8 окт. 1908, № 9421.
14. Зудерман Г. Кінець Содомові. Др. 5 д. Пер. М. Загірньої. Ц. 30 коп. Дозв. до вист. 1 дек. 1908, № 11806.
15. Зудерман Г. Огні Іванової ночі. Др. 4 д. Пер. Н. Грінченко. Ц. 30 к. Дозв. до вист. 11 дек. 1908, № 11804.
16. Ібсен Г. Росмерсгольм. Др. 4 д. Пер. Н. Грінченко та М. Загірньої. Ц. 30 к.
17. Сарду В. Рідний Край. Др. 4 д. Пер. Б. Грінченка. Ц. 35 к. Дозв. до вист. 20 марта 1909, № 3181.
18. Карло Гольдоні. Мірандоліна. Ком. на 3 дії. Пер. М. Загірня. Ц. 30 к. Дозв. до вистав 1 авг. 1911 г. № 8556.
19. Шіллер Ф. Марія Стюарт. Трагедія на 5 дій, Перекл. Б. Грінченко. Друге видання. К. 1911. Ц. 40 к.

0,72 коп (1987г)

6959

Книжки Н. Грінченко.

Ідея федералізму у декабристів. К. 1906. Ц. 10 к.

Для дітей:

Добрий звір. Сірко. Вірний кінь. Оповід. (Переробки й переклади). Черн. 1898. Ціна 5 к.

Буря на морі. (Переклади й переробки оповіданнів, Київ, 1903. Ціна 7 коп.

Між хмарами сонечко. (Переклади й переробки оповіданнів). Київ, 1904. Ціна 10 коп.

Твен М. Пригоди Гека Фінна. Переклад. (Бібліотека „Молодість“. т. IV. Видавн. „Вік“). Київ, 1908. Ц. 1 карб.

Переклади:

Франс А. Дочка Ліліт. Оповідання. К. 1908, Ц. 10 к.

Шрейнер О. Мрії та сни. Київ, 1908. Ціна 30 коп.

Ібсен Г. Гедда Габлер. Драма на 4 д. К. 1908. Ц. 30 к.

Ібсен Г. Жінка з моря. Драма на 5 дій. К. 1908. Ц. 30 к.

Зудерман Г. Огні Іванової ночі. Драма на 4 дії, Київ, 1908. Ц. 30 коп.

Брандес Г. Анатоль Франс. Критичний нарис. Ц. 20 к.

Ібсен Г. Росмерсгольм. Драма на 4 дії. Переклад Н. Грінченко та М. Загірньої. К. 1908. Ц. 30 коп

Книжки пам'яті Насті Грінченко.

№ 2. Загірня М. Страшний ворог. (Про горілку). 3-те вид. К. 1911. Ц. 5 к.

№ 3. Грінченко В. Оповідання з української старовини. 2-ге вид. К. 1911. Ц. 10 коп.

№ 4. Грінченко В. Якої нам треба школи. 3-те вид. К. 1912. Ц. 4 к.

№ 5 Грінченко В. Оповідання про Івана Котляревського. Ціна 5 коп. (Друкується).

Ціна 4 коп.

6959

21

ИСТОРИЯ ТРОИЦКОГО